

Transnacionální migrace: hranice, gender a globální spravedlnost

Zuzana Uhde, Petra Ezzeddine

Uhde, Zuzana, Ezzeddine, Petra. 2019. „Transnacionální migrace: hranice, gender a globální spravedlnost / Transnational Migration: Borders, Gender and Global Justice Challenges.“ *Gender a výzkum / Gender and Research*, Vol. 20, No. 1: 3–17, <http://dx.doi.org/10.13060/25706578.2019.0.1.467>.

Migrační procesy jsou paradigmatickým příkladem dialektického vztahu mezi globálními konflikty a místními kontexty. Výzkum migrace významně přispívá k promýšlení globální spravedlnosti a konstrukci hranic, neboť se týká aktuálních otázek o členství a politické komunitě, geopolitice a politické ekonomii, lidských právech, strukturálních nerovnostech, mezikulturních vztazích, transnacionálních genderových ohrožení či o institucionalizaci jiných forem nespravedlnosti. Kritická studia migrace navíc staví před společenské vědy důležité výzvy související s překonáním disciplinární fragmentace a metodologického nacionalismu coby dominantních výzkumných rámců v hlavním proudu společenskovedního bádání.

Transnacionální migrační studia vycházejí z kritiky metodologického nacionalismu, překonávají vnímání migrujících osob jako hrozby nebo abnormality a zaměřují se na vzájemné působení a spoluutváření globální, národní a místní dynamiky (Glick Schiller 2009; srov. Sager 2018; Wimmer, Glick Schiller 2009; Beck, Beck-Gernsheim 2014). Zasazují migraci do kontextu s dalšími sociálními procesy a přeshraničními interakcemi ve vztahu k sociálním institucím a životním formám uvnitř hranic i napříč hranicemi a ve vztahu ke globálním nerovnostem, konfliktům a moci. Navzdory současnému oživení nacionalismu je naše sociální realita významně utvářena globálními interakcemi a globální problémy nebo rizika nelze účinně odstraňovat na úrovni národního státu. Kognitivní předsudky metodologického nacionalismu ale přispívají k přehlížení transnacionálních a globálních vazeb a mylně konstruují normalitu uvnitř hranic národních států, jež jsou hyperbolicky reprezentovány rostoucím počtem zdí stavěných na hranicích po celém světě. Zatímco migrantky a migranti z chudších zemí jsou považováni za nežádoucí ekonomické migranty, migrující z bohatých zemí jsou vnímáni jako

expati. Rozlišení ovšem nejde po linii nízké kvalifikace v protikladu k vysoce vzdělaným odborníkům, tato distinkce je sama o sobě výsledkem transnacionálních režimů profesní standardizace a kapitalistické gramatiky sociálního přínosu, zakotvených v rasové historické formaci bělošství a západní hegemonie. Pojem transnacionální se tedy vztahuje spíše k příčinám a následkům společenských praktik a forem spíše než k místu, kde se tyto praktiky odehrávají. Na jednu stranu toto porozumění transnacionálním migračním praktikám umožňuje nahlédnout na migrační dynamiku i mimo rámec národního státu jako hlavní analytické jednotky, což problematizuje lineární pojetí migrace v reakci na „push“ a „pull“ faktory. Na druhou stranu tento přístup neznamená, že všichni migrující vedou transnacionální životy v globálním prostoru toků, ale umožňuje zachytit vztah mezi různými sociálně-prostorovými úrovněmi. Kromě toho výzkum migrace začleňující feministický pohled nabízí více než popisnou analýzu různých genderových migračních zkušeností žen a mužů, feministická transnacionální migrační studia analyzují strukturální genderová ohrožení a nespravedlnosti, které jsou v pozadí každodenní zkušenosti migrantů a migrantek.

V současnosti v EU hlasitě zaznívají debaty o migraci. Nedávný vývoj je však vyústěním dlouhodobého vývoje. I když restriktivnější migrační politiky, které zavedly mnohé země, jsou často definovány na úrovni národního práva, jejich podněty a příčiny jsou transnacionální a globální. Transnacionální migrace a rostoucí počet uprchlíků přicházejících do EU jsou výsledkem minulého a současného vývoje v globální politické ekonomii a geopolitice éry koloniálního imperialismu, postkolonialismu a studené války, války proti teroru a dalších konfliktů (Uhde 2019). Nicholas De Genova argumentuje tím, že násilí na hranicích a velký počet úmrtí migrantů, pocházejících převážně z Afriky, ve Středozemním moři nejsou výsledkem nehod, ale předvídatelným důsledkem migračního práva EU (De Genova 2018). Tyto restriktivní migrační politiky většinu migrantů a migrantek systematicky marginalizují nejen tím, že jsou umisťováni za ploty, ale i jejich inkluzí jako druhořadé pracovní síly (Castles 2004; De Genova 2018; Kušniráková, Čížinský 2011). Kromě toho to, jak migrační politiky koncipují role migrujících žen a mužů, slouží k reprodukci tradičních genderových rolí (Ezzeddine 2011).

EU obrací svou pozornost k subdodavatelské kontrole hranic, přesunutě do nečlenských zemí, jako strategii „managementu“ migrace, často s využitím principu výměny rozvojové pomoci za kontrolu migrace. Tato politická strategie má na jednu stranu důsledky v podobě narůstajících rizik a ohrožení života lidí na migračních trasách, stejně jako podpory autoritářských režimů, které podkopávají místní protesty a snahy o zavedení politických změn. Na druhou stranu se peněžní toky namísto zaměření se na strukturální příčiny transnacionální migrace přesouvají do rostoucího byznysu v oblasti nových technologií kontroly hranic a dohledu a do zbrojního průmyslu (Jakob, Schindwein 2017). Navzdory návratu rétoriky „základních příčin“ transnacionální mig-

race odkrývá způsob, jakým je tento koncept v politikách EU používán, a míru jeho omezení politickými předsudky (Castles, Van Hear 2011). Téma neregulární migrace a kontroly hranic přebíjí diskusi o strukturálních nespravedlnostech současné globální politické ekonomiky. Nadto je patrná tendence odklonit část rozvojových zdrojů směrem k sekuritizaci a militarizaci hranic. Hranice jsou prostorem porušování práv, nicméně násilí je také externalizováno s použitím bilaterálních dohod a detenčních center mimo EU, případně je deterritorializováno prostřednictvím neustálé hrozby deportace a detence, jíž migranti a migrantky čelí a o které De Genova mluví ve své eseji v tomto čísle. Hranice už nejsou pouhou geografickou (statickou) veličinou a neutrálním prostorem, ale dynamickým místem pro vyjednávání mezi mocenskými zájmy, jež se týkají lokálních a globálních aktérů, kde samotní mobilní lidé stojí na okraji těchto hraničních území (Anderson 2014; Donnan, Wilson 2001). Hranice jsou rovněž místem pro specifické prožívání času – krajinou času (Andersson 2014). Na cestě migrující zažívají posun v časovém horizontu, protože zanechali minulost za sebou a jejich přítomnost je zcela zaměřená na nejistou budoucnost. Temporalita migrace je výslovně propojena s ekonomikou migrace (migračním průmyslem), protože jak první pokusy o překročení hranic selhávají a migrujícím docházejí peníze, následuje stagnace (Andersson 2014).

Přeshraniční mobilita, zakotvená v diskursu sekuritizace, je organizována souborem evropských migračních politik přijatých na národní i evropské úrovni, které rozlišují mezi „žádoucími“ a „nežádoucími“ cizinci (Fassin 2011; Feldman 2011). Tyto kategorie vytvářejí jak fyzické bariéry přeshraniční mobility, tak i méně hmatatelné bariéry (Geiger, Pécout 2013). Kromě samotné mobility můžeme na hranicích pozorovat i proces vytváření každodenních hranic. Fiorenza Picozza tvrdí, že migranti a migrantky z mimoevropských zemí jsou při příchodu do Evropy vystaveni diskursivní konstrukci druhého a normality řádu. Picozza kritizuje ustanovení a omezení dublinských dohod o evropské migraci, neboť podle jejího názoru neberou v potaz nerovnosti mezi jednotlivými evropskými zeměmi a důsledky „vnějších hranic Evropy“. Pro migranty a migrantky to logisticky znamená, jak ukazuje Picozza, že jsou vystaveni neustálému vysídlování a přemísťování, neboť nařízení usnadňuje identifikaci a deportaci migrantů, kteří přišli na území EU (Picozza 2017).

Migrující z neevropských zemí se stávají nechtěnými a ubohými těly a evropské země jsou prezentovány jako velkorysé a shovívavé. Vzhledem k přísným a obvykle restriktivním právním překážkám legálního vstupu na území EU se musejí migranti a migrantky často uchýlovat k vynalézavým, strategickým a rizikovým způsobům, jak se dostat na území, odkud mohou požádat o azyl. Tento rys migrace vytváří rétoriku „zoufalství“, která migranty onálepkovává jako homogenní masu lidí, kteří jsou pro vstup do země ochotni udělat cokoli, ať už trestného, či nikoli.

Přijímající vyspělé země kontrolují přeshraniční mobilitu a současně profitují z pra-

covní síly migrantů a migrantek, zejména v některých oblastech, jakou je nízkokvalifikovaná výroba nebo poskytování péče. Přestože během nedávného vývoje či dřívějších ekonomických krizí mnohé země zpřísnily migrační politiku, oblast poskytování péče, především péče o starší osoby v rozvinutých zemích, do značné míry závisí na práci migrantek a migrantů a režimy migračních politik na tuto situaci reagují. Feministický výzkum zdůrazňuje genderový rozměr těchto migračních praktik a genderové dimenze přístupu k transnacionálním sociálním právům, které byly v migračních studiích hlavního proudu do značné míry přehlíženy (Kofman, Raghuram 2015; Ezzeddine 2014; Uhde 2016; Lutz 2011; Ehrenreich, Hochschild, eds. 2002; a další).

Vyjednávání hranic

Tematické číslo „Vyjednávání hranic: transnacionální migrace a gender“ obsahuje články, které ilustrují různé analytické pohledy, jak přistupovat ke konceptu hranic v jejich materiálním, ekonomickém, politickém a symbolickém smyslu a jak obohatit analýzu reflektováním genderových struktur a ohrožení v širším kontextu hraničních prostor vycházejících z koloniální a postkoloniální minulosti a proměňovaných globálním kapitalismem. Hranice představují nejen geografickou dělicí čáru oddělující „nás“ a „druhé“, ale také symbolické a kulturní dělicí linie posilující hegemonickou interpretaci přijatelných/nepřijatelných praktik nebo identit.

Na kulturní hranice se ve svém článku zaměřuje MariaCaterina La Barbera. Věnuje se velmi politickému a spornému pojmu „mrzačení ženských pohlavních orgánů“, nebo přesněji „úpravy ženských pohlavních orgánů“ (FGM) ve vztahu k praktikování tohoto rituálu v diaspoře mezi africkými komunitami a k jeho proměně. Porovnáním plastické chirurgie a jejího přijetí veřejností na jedné straně a rituálních úprav ženských pohlavních orgánů, jejich homogenizace a veřejného odsouzení na straně druhé odhaluje západocentrickou interpretaci ženské tělesné integrity, která je základem kriminalizace rituálních úprav ženských pohlavních orgánů. La Barbera analyzuje, jak tento přístup nejenže dívky a mladé ženy nechrání, ale také zabraňuje sociální proměně těchto rituálních praktik zevnitř komunity. Těla žen se stávají symbolickým bojištěm kulturních odlišností, přináležení, odporu a situované emancipace žen. Feminismus je součástí těchto sporů a La Barbera upozorňuje, že četné feministické debaty zjednodušují rituální úpravy ženských pohlavních orgánů jako patriarchální praxi kontroly nad ženským tělem, aniž by do této debaty byly zahrnuty ženy z komunit, které tyto úpravy praktikují, a tak reprodukují paternalistický přístup k nezápadním kulturám. Autorka bere v úvahu negativní dopad některých forem úprav ženských pohlavních orgánů na zdraví, zdůrazňuje však, že neschopnost rozlišovat mezi různými úpravami ženských pohlavních orgánů a pojmenovat struktury nadvlády a útlaku ovlivňující interpretaci přijatelných a nepřijatelných praktik omezuje zavádění alternativních

postupů, jako je iniciace bez řezu nebo rituální ženská obřízka v nemocničním prostředí ve formě srovnatelné s mužskou obřízkou. La Barbera závěrem upozorňuje na to, že existuje kontinuum praktik tělesných úprav, a navrhuje komunitně založený přístup k FGM, který by respektoval význam rituálního zasvěcení a zároveň chránil práva žen na sebeurčení.

Elsa Tyszler se ve svém příspěvku zaměřuje na konstrukce maskulinity a feminity v hraniční zóně mezi Marokem a Španělskem neboli jinými slovy mezi Afrikou a Evropskou unií. Svou analýzu zasazuje do širšího geopolitického kontextu narůstající militarizace a sekuritizace „managementu hranic“, který přispívá ke zhoršení mezinárodního režimu lidských práv prostřednictvím subdodavatelského zajištění a externalizace kontroly hranic. Tento vývoj označuje jako válku s migranty, v níž jsou afričtí migranti a africké migrantky politickými institucemi i vojenskými silami dehumanizováni. Současné rasové konstrukce afrických migrantů odrážejí dřívější koloniální praktiky a posilují rasovou evropskou identitu neoddělitelně spojenou s globálním kapitalismem a postkoloniálními reprezentacemi. Její výzkum je založen na dlouhodobém etnografickém výzkumu v Ceutě a Melille, v němž zachytila dynamiku mezi muži a ženami, kteří se pokoušejí překročit hranice, migranty, kteří se etablovali v byznysu překračování hranic a dočasně z něho profitují, vojenskými orgány i humanitárními organizacemi, jež, jak uvádí, v některých případech rozehrávají měkkou kontrolu nad migranty a jejich těly v propojení humanitární pomoci a bezpečnosti, tj. s odkazem na koncept, který rozpracoval Ruben Andersson. Ukazuje kolektivní mobilizaci migrantů a migrantek, která je nezbytná pro úspěšné překročení hranic, i mocenské vztahy mezi samotnými migranty. V tomto přemilitarizovaném prostoru je mužství a ženství postaveno proti sobě prostřednictvím odkazů na mužskou tělesnou sílu a vojenskou disciplínu na jedné straně a na ženskou sexualizovanou těla a jejich reprodukční roli na straně druhé, i když jsou tyto tradiční představy narušovány proměnou sociálního kontextu čekání na hranicích. Zatímco migranti jsou díky mainstreamovým médiím zviditelnováni, ženy jsou v prostoru hranic do značné míry neviditelné. Viditelnými se stávají především jako údajné adresátky boje proti obchodování s lidmi a sexuálního násilí, který však, jak Tyszler zdůrazňuje, nechrání ženy, ale spíše slouží jako legitimizace násilí na hranicích a posiluje rasově diferencovaný migrační režim.

Petra Ezzeddine ve svém článku analyzuje morální ekonomii transnacionálního mateřství žen z Ukrajiny, které pracují v České republice jako pracovnice v domácnosti. Zkoumá, jakou roli hrají remitence a dary v udržování vztahů mezi matkami a jejich rodinami a v jakých sociálních podmínkách a interakcích tyto „sentimentální peníze“ vznikají. Ezzeddine ve svém etnografickém výzkumu ukazuje, jak geografická hranice ovlivňuje životní trajektorie transnacionálních matek – umožňuje ženám žít paralelní životy v transnacionálním prostoru, kde oscilují mezi svou reprodukční a produktivní rolí. Hranice národních států ale rovněž podmiňují jejich legální status *migrantek*

z *třetích zemí* s omezenou možností sjednocení rodiny. To vede k tomu, že musejí hledat jiné formy a strategie k naplnění mateřství. Sentimentální peníze legitimizovaly oprávněnost nelehké volby odejít pracovat do zahraničí, kompenzovaly fyzickou absenci matek a symbolicky rekonstruovaly a na dálku udržovaly příbuzenské vztahy. Zároveň ale zdůrazňovaly novou produktivní roli žen jako primárních ekonomických živitelů jejich rodin. Text Ezzeddine vypovídá nejenom o proměně mateřských praktik v době pozdního kapitalismu, ale také odráží genderové, sociální a globální nerovnosti v kontextu dvou transformujících se postsocialistických společností.

Poslední esej můžeme číst jako kritickou úvahu nad současným trendem zhoršujícího se mezinárodního režimu lidských práv pod vlivem protimigračních politik. Nicholas De Genova v něm navazuje na své pojetí produktivní síly hranic. Zaměřuje se zejména na ohrožení migrantů a migrantek deportací a detencí jako na případy, kdy jsou migrující kriminalizováni za to, kým jsou, tj. neobčany. Ohrožení deportací a detencí je používáno k disciplinaci životů migrantů a migrantek a k ustavení prekérních podmínek de facto mimo zákon. Odkazuje k pojmu banality zla Hannah Arendt a k Agambenově pojetí suverénní moci, aby ukázal, jak tato administrativní moc nad migranty představuje brutální autoritářství, normalizující situaci, v níž jsou někteří lidé svévolně považováni za „nehodné spravedlnosti“. Zdůrazňuje, že detence staví migranty do existenciální prekarity tváří v tvář svévolnosti státní moci, přičemž poukazuje na odlišnost detencí od instituce vězení a větší podobnost s pracovními nebo koncentračními tábory.

Tematické číslo doplňuje také několik knižních recenzí zaměřených na transnacionální migraci. Recenzované knihy se zabývají sociálním protestem migrantů a migrantek a zkoumají možnosti a praktiky kosmopolitismu zdola nebo transnacionální praktiky péče. Dvě recenzované knihy o pečující migraci se zaměřují konkrétně na region střední Evropy a analyzují různé aspekty nájemní domácí práce a migrace pracovníků v domácnosti, které nejenže proměňují praktiky péče v tomto regionu, ale také dokládají hluboce zakořeněné strukturální nerovnosti v rámci EU.

Literatura

- Andersson, R. 2014. *Illegality, Inc.: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Berkeley: University of California Press.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. 2014. *Dálková láska. Životní formy v globálním věku*. Praha: SLON.
- Castles, S. 2004. „The Factors that Make and Unmake Migration Policies.“ *The International Migration Review*, Vol. 38, No. 3: 852–884.
- Castles, S., Van Hear, N. 2011. „Root Causes.“ Pp. 287–306 in Betts, A. (ed.). *Global Migration Governance*. Oxford Scholarship Online.
- De Genova, N. 2018. „Anonymous Black and Brown Bodies: The Productive Power

- of Europe's Deadly Border. Keynote Presentation at the Conference Transnational Migration: Borders and Global Justice." Praha, Akademie věd ČR, 30. 5. 2018.
- Donnan, H., Wilson, T. M. 2001. *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford, New York: Berg.
- Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.). 2002. *Global Woman*. New York: A Metropolitan/ OWL Book.
- Ezzeddine, P. 2011. „Neviditelné ženy. Analýza genderové perspektivy migrační a integrační politiky.“ Pp. 113–121 in Knotková-Čapková, B. a kol. *Gender v interdisciplinární perspektivě: Mezi obzory*. Praha: Gender Studies.
- Ezzeddine, P. 2014. „Who Cares? (Ageing, Care and Migration).“ *Urban People*, Vol. 16, No. 2: 219–237.
- Fassin, D. 2011. „Policing Borders, Producing Boundaries. The Governmentality of Immigration in Dark Times.“ *Annual Review of Anthropology*, Vol. 40: 213–226.
- Feldman, G. 2011. *The Migration Apparatus. Security, Labor, and Policymaking in the European Union*. Stanford: Stanford University Press.
- Geiger, M., Pécout A. (eds.). 2013. *Disciplining the Transnational Mobility of People*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Glick Schiller, N. 2009. „A Global Perspective on Transnational Migration: Theorizing Migration without Methodological Nationalism.“ *Centre on Migration, Policy and Society*, Working Paper No. 67. Oxford: University of Oxford, COMPAS.
- Jakob, C., Schindwein, S. 2017. *Diktatoren als Türsteher Europas: Wie die EU ihre Grenzen nach Afrika verlagert*. Berlin: Christoph Links Verlag.
- Kofman, E., Raghuram, P. 2015. *Gendered Migration and Gglobal Social Reproduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kušniráková, T., Čížinský, P. 2011. „Dvacet let české migrační politiky: liberální, restriktivní, anebo ještě jiná?“ *Geografie*, roč. 116, č. 4: 497–517.
- Lutz, H. 2011. *The New Maids: Transnational Women and the Care Economy*. London: ZED Books.
- Picozza, F. 2017. „Dubliners. Unthinking Displacement, Illegality and Refugeeness within Europe's Geographies of Asylum.“ Pp. 231–254 in De Genova, N. (ed.). *The Borders of „Europe“*. Durham: Duke University Press.
- Sager, A. 2018. *Towards a Cosmopolitan Ethics of Mobility. The Migrant's-Eye View of the World*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Uhde, Z. 2016. „From Women's Struggles to Distorted Emancipation: The Interplay of Care Practices and Global Capitalism.“ *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 18, No. 3: 390–408.
- Uhde, Z. 2019. „Transnational Migration Contesting Borders of Responsibility for Justice.“ *Critical Sociology*, first online 1/10/2018, <https://doi.org/10.1177/0896920518798892>.
- Wimmer, A., Glick Schiller, N. 2009. „Metodologický nacionalismus a pohled za jeho hranice: Budování národního státu, migrace a společenské vědy.“ *Sociální studia*, roč. 6, No. 1: 11–47.

© BY-NC Zuzana Uhde, Petra Ezzeddine, 2019

© BY-NC Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2019